

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון 1 תשע"ב
חספר 375

אשרי יושבי ביתך

ועכשיו אני בראש קילוסיו. "תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך" (שם, קמה א).
אמר רבי אף כשיעשה פיהם של צדיקים כמעין הנובע שאינו פוסק שבחו של הקב"ה, תאמר שהן נובעין שבחו כולו? לא!
אלא כתיב "זכר רב טובך יביעו" (שם, ז) (מדרש תהלים [בובר] מזמור קד, ב).

לדעת וייס, מחבר המזמור מצא פתרון לדילמה זאת, שעשה את הבלתי אפשרי, ובכך גדולתו של המזמור. הוא השתמש כאמור בכל אותיות הא"ב (למעט נו"ן) וגם הרבה להשתמש במילה "כל": "בכל יום" (שם, ב), "לכל" (שם, ט), "כל מעשיו" (שם, י), "כל מעשיך" (שם, יז), "כל עלמים" (שם, יג), "בכל דור ודור" (שם, יד), "לכל הנפלים" (שם, יד), "לכל הכפופים" (שם, יז), "עיני כל" (שם, טו), "לכל חי" (שם, טז), "בכל דרכיו" (שם, יז), "בכל מעשיו" (שם, יח), "לכל קראיו" (שם, יח), "כל אהביו" (שם, כ), "כל הרשעים" (שם, כ), "כל בשר" (שם, כא). מבחינה רעיונית עשה בעל המזמור את הלא יאומן. הוא הציג את מלכות ה' כמלכות הכוללת את כל המידות האפשריות על ידי הצגת הניגודים: האל הוא גם מלך חזק ותקיף, ובד בבד הוא רחמן וטוב, גם בחלק הראשון של המזמור וגם בשני. בשימוש באמצעים הסמנטיים הללו (כל האותיות, המילה "כל", והתוכן הכולל ניגודים) בעל המזמור עשה את הלא יאומן מבחינה אנושית והצליח לתאר את ה' באופן (כמעט) מושלם.

גם קריאתו המדויקת של וייס עדיין מותירה בידינו אפשרות לדלות פן אחר במזמור. בפסוקים ח-ט מביע המחבר באופן ישיר את השבח לה': "חננו ורחום ה' ארך אפים וגדל חסד. טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" (שם, ח-ט). בפסוק ח הוא מצטט חלק מיי"ג מידות: "חננו ורחום ה' ארך אפים וגדל חסד" (שם, ח). הוא ציטט רק את תחילתן של המידות והשמיט מהציטוט המקורי למן המילה "אמת" ואילך: "אל רחום וחננו ארך אפים ורב חסד ואמת. נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחסאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים" (שמות לד, ו-ח). תמורתן הוא הוסיף מידות הדומות לרישא: "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט). למעשה הוא חזר להבטחתו של ה' למשה להופיע במידות אלו: "ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג, יט). ייתכן שבעל המזמור מעיד כאן שאף על פי שמלכות ה' כוללת את כל המידות, ושאיפתנו היא להללו ולשבחו על כל מידותיו, אנו כבני אדם מסוגלים לשבח ולהלל את בוראנו בכל לב בעיקר בנוגע למידות החסד והרחמים, ומקוים שהופעת ה' בעולם תתבטא בעיקרה במידות הללו.

ד"ר רבקה רביב

מרצה בהתמחות לתנ"ך

ובתואר שני במקרא וספרות חכמים

מזמור העושה את הבלתי אפשרי

מזמורנו נחשב למזמור החשוב מכל המזמורים והוא שובץ בסידור התפילה בימי חול, בשבתות ובחגים, יותר מכל מזמור אחר. לדברי רבי אלעזר בשם רבי אבינא: "כל האומר 'תהלה לדוד' בכל יום שלש פעמים – מובטח לו שהוא בן העולם הבא" (בבלי, ברכות ד ע"ב).

חכמי התלמוד כבר ישבו על המדוכה מדוע נחשב מזמור קמה למזמור החשוב מכול והטעימו בו שני טעמים: המזמור בנוי על אקרוסטיכון, ויש בו פסוק בלעדי: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון" (תהלים קמה, טז). גם פרשני המקרא הציגו הסברים שונים לחשיבותו של המזמור והציגו הסברים נוספים. ראבי"ע טען שרעיון המלכת ה' המופיע במזמור הוא הרעיון המרכזי במזמור: "והזכיר 'המלך' – כי הוא המלך באמת, וזהו יסוד כל התהילה הזאת". הרב אנטמן¹ ראה ברעיון המלכת ה' את הסיבה לשיבוצו הרב של המזמור בסידור התפילה. לטעמו, ראוי לו לאדם בישראל לקבל על עצמו את מלכות בוראו, בפרט לפני תפילת שמונה עשרה, ולכן שיבוצו מסדרי הסידור כה הרבה. מסקנתו היא שעל ידי כך איכותו של המזמור קרובה לפרשת קריאת שמע. מ' וייס, בספרו **מקראות כוונתם**² ניתח בהרחבה את המזמור והראה שרעיון המלכות הוא אמנם הרעיון המרכזי לאורך כל המזמור והמזמור בנוי בשני חלקים סביב רעיון זה: חלק ראשון פסוקים ג-ט וחלק שני פסוקים יא-כ. כל חלק מחולק לשני בתים, כשהראשון מציג את מידת הדין, התפארת, והעוצמה שבמלכות ה', והבית השני מציג את החסד, הרחמים והטוב שבמלכות ה'.

לדברי וייס, מטרתו המרכזית של המזמור היא לשבח את ה'. ההוכחה שזו מטרת המזמור מוכחת לדעתו מהפזמון השזור במסגרתו של המזמור: בשני הפסוקים הראשונים שלו "תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד. בכל יום אברך ואהלה שמך לעולם ועד" (שם, א-ב); באמצעו, בין החלק הראשון לשני "יודוך ה' כל מעשיך" (שם, י); ובסופו "תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד" (שם, כא). וייס נתן את הדעת שיש התפתחות בפזמון. בתחילה דוד מעיד על רצונו האישי להלל את ה': "אברך ואהלה" (שם, ב), לאחר מכן קבוצת המברכים גדלה וגם החסידים מברכים: "וחסידך יברכוכה" (שם, י), ובסיומו מתגשמת מטרת הבריאה כולה – כל האנושות מהללת את בוראה: "ויברך כל בשר". יוצא אם כך שמזמורנו מבטא את שאיפתנו היסודית ביותר – הכרה של כל הנבראים בבוראם.

משימה זאת היא למעשה משימה בלתי אפשרית. כיצד אדם בשר ודם יכול לעמוד על אפס קצהו של בוראו? והלא אין לו צל צילה של השגה בבוראו! היטיבו לתאר דילמה זו חכמים במדרש תהלים:

מי יוכל לספר שבחו של הקב"ה? אם בקש אדם לומר שבחו של הקב"ה מתבלע, שכן אמר אליהוא "היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע" (איוב לז, כ). תדע לך שכן הוא משאמר דוד קמ"ז מזמורים קילס להקב"ה, שנאמר "תהלת ה' ידבר פי" (תהלים קמה, כא), תמצית כל הדברים קילוסו ברמ"ח איברים, שנאמר "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך" (שם לה, י), לא הניח אבר שלא קילס בו להקב"ה. אמר להם: מה אתם סבורים, מפני שקילסתי להקב"ה בכל הדברים האלה שמא נגעתי באחת מרובי רבבות שבחו של הקב"ה,

¹ י' אנטמן, מאורות תהלים, אלקנה-רחובות תשע"א, עמ' 395-397.

² מ' וייס, מקראות כוונתם, ירושלים תשמ"ח, עמ' 263-291.

כוחה של התפילה

למסכת בבא בתרא קט"ז) כותב:

לעולם יהא לבו של אדם בטוח שהתפילה שהיא כתיקונה מבטלת את הגזירה. ומי שיש לו צער או מחלה בתוך ביתו או אחד ממניי הצרות, ילך אצל חכם וילמד ממנו דרכי התפילה ויבקש רחמים.

על אדם מוטל בשעת משבר (ולא רק) ללכת לחכם, ולא כפי שנהוג היום לקבל ברכה וישועה מהרב (אולי גם), אך בעיקר כדי ללמוד ממנו את דרכי התפילה. מלמדנו המאירי: "תפעלו בעצמכם! לתפילותיכם יש כוח. תתמידו ותעלו בה ואל תישענו רק על ברכתו של צדיק". ועוד הוא מוסיף (בבא מציעא נ"ט): "אף על פי שרוב התפילה אי אפשר שלא להיענות בה, מכל מקום כשהיא יוצאת ממעמקי הלב עד שהדמעה גוברת עליו – מקובלת ביותר". שערי דמעה לעולם אינם ננעלים. כך גם כותב ר' יהודה החסיד בספר החסידים (סימן קל):

יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפילתו אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעות עיניו אשר תמיד בוכה ומתחנן, אף על פי שאין בידו זכות ומעשים טובים מקבל הקב"ה תפילתו ועושה חפצו.

נראה כי בתיאור עתירת יצחק לה' טמון לימוד גדול לכולנו. בין הנפגשות עם התפילה שלוש פעמים ביום או פעמיים או פעם אחת – זוהי עת רצון שמסוגלת "להפוך את המציאות" ולראות ישועות לכלל ולפרט.

שנוכה אנו ללמוד מיצחק אבי האומה, שגם כשהמצב היה נראה חסר סיכוי לחלוטין מצד המציאות – אישה עקרה ללא יכולת הולדה – בכל זאת "הרבה והפציר תפילה" כמאמר רש"י. יצחק לא ויתר, וביקש מה' שיחתור תחת גזר הדין ויפקוד את רבקה. ואכן זכו ונפקדו.

שנוכה כולנו בתוך עם ישראל לתפילות מעומק הלב וישמע ה' קול עתירתנו ויעננו ונזכה בתפילותינו לקרב את ישועת הכלל והפרט.

לירן רביעי

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד ובמכון הגבוה לחינוך ואמונה

ברוריה מכמן

מחנכים באמונה

הרב חנן פורת

תשי"ג-תשע"ב (1943-2011)

"השפעה על ציבור אינה רק במגע ישיר פנים אל פנים, יש גם לפעמים 'מופת מחנך'. מלבד המעבר החשוב מבית לבית, צריך מעשה גדול וחזק בשטח" (מתוך ריאיון עם הרב חנן פורת זצ"ל, תמוז תשס"ה). אכן, כל חייו היה חנן 'מופת מחנך' שהשפיע על רבים באישיותו ובעיקר במעשיו שסחפו אחריו המונים. חנן פורת הקדיש את חייו לבניין ארץ ישראל, לחינוך דורות של תלמידי הציונות הדתית ולאהבת ארץ ישראל ועם ישראל.

הוא נולד בכפר עציון ופונה משם עם שאר ילדי המקום בתחילת מלחמת השחרור. זמן לא רב לאחר מכן, באייר תש"ח, נפל כפר עציון לידי הירדנים. רוב תושביו נטבחו והנותרים נשבו. י"ט שנה שמרו בני כפר עציון על קשר חברתי הדוק ביניהם ועל קשר עין ולב עם ביתם בגוש עציון.

כשלושה חודשים לאחר מלחמת ששת הימים הוביל חנן פורת את השיבה של בני כפר עציון לביתם החרב בהרי עציון, שהיה היישוב היהודי הראשון שנבנה באזורים ששוחררו במלחמת ששת הימים.

מאז ועד יום פטירתו הוביל באמונה ובלהט גדול את המאבקים הקשים על יישוב כל רגב אדמה ביהודה, בשומרון ובחבל עזה. היה ממקימי גוש אמונים וממובילי ההתישבות בישי"ע לאחר מלחמת יום הכיפורים. בשנים 1999-1881 כיהן כחבר כנסת, שם המשיך במאבקיו על יישוב ארץ ישראל. פורת היה גם ממובילי המחאה נגד פינוי ימית ונגד ההתנתקות והנסיגה מרצועת עזה.

חנן פורת למד בישיבת כרם דיבנה ובישיבת מרכז הרב. בצעירותו השתתף בפעילויות של "גשר" שעסקו בהידברות בין דתיים לחילוניים ובהעמקת הזהות היהודית. היה לדמות נערצת על בני נוער רבים ולמורה דרך למחפשים את דרכם לאמונה. דוגמה לכך היא ספרו "את ענת אנכי מבקש" (מהדורה שנייה: "את אחי אנכי מבקש"), קובץ מכתבים שכתב לאחר מלחמת ששת הימים לנערה חילונית שעברה תהליך של חזרה בתשובה. המכתבים עוסקים במגוון נושאים בתחומי אמונה, ארץ ישראל, גאולה ועוד.

מאז שפרש מהכנסת לימד פורת במכללת הרצוג שלידי ישיבת הר-עציון (אלון שבות), בישיבת בית אורות (ירושלים), בישיבת הקיבוץ הדתי (עין צורים) ובישיבת ברכת משה (מעלה אדומים). דרך הוראתו כללה שילוב שיטות לימוד חדשניות ושילוב ספרות עברית בלימודי יהדות. הוא ערך את העלון "מעט מן האור" וכתב בו את הטור הראשי. אחד המאפיינים הבולטים של כתיבתו בעלון היה הבאתו של שיר עברי מדי שבוע וחיבורו לתוכן מאמרו על פרשת השבוע.

"חנן פורת היה אחד הבודדים, אולי הבודד, שבכוח אישיותו בלבד – בלא שנשא בשום תפקיד, תואר, או מקור סמכות אחר – סחף אחריו אלפים [...] אלפים אלה חוללו שינויים מהפכניים במדינה, ולא רק בתחום הגיאוגרפי-ההתיישבותי" (ישראל הראל).

לעיון נוסף

אתר הקיבוץ הדתי: <http://www.kdati.org.il>